

ТМ	Г. XXIX	Бр. 1-2	Стр. 225 - 230	Ниш	јануар - јун	2005.
----	---------	---------	----------------	-----	--------------	-------

Приказ дела
Примљено: 02.02.2005.

Драган Тодоровић

АМЕРИКА – СИМБОЛ ВЕРСКОГ ПЛУРАЛИЗМА*

Пред сам крај прошле године библиотека "Религија и друштво" Југословенског удружења за научно истраживање религије (ЈУНИР) објавила је свој петнаести наслов – књигу Ејуба Штитковца "Духовна страна Америке". Књига је особена, јер представља делту у коју су се слила два тока пишчевог ангажмана: стандардна анализа исцрпне библиографске грађе и сет разговора са тридесетак америчких теолога, свештеника, социолога религије, публициста и истраживача који се баве међуверским дијалогом. Студијски боравак у Америци омогућио му је директан додир са духовном страном живота обичних људи и тумачења из прве руке религијских великодостојника традиционалних цркава и иних верских заједница и религијских покрета на америчком тлу. Грађа је подељена у неколико засебних целина.

Поглавље "Америчка размеђа" у широком потезу открива сложеност религијског духа Америке. Од постојања група унутар појединих цркава које се противе верском плурализму до најновијих "артикала" у "савременом супермаркету вере и духовности" (А. Баркер), каква је, на пример, Бахајска верска заједница са стотинак хиљада верника у 1.152 богомоље.¹ Од констатације да је претерани индивидуализам довео до повишеног степена интересовања да верска учења других религија, али и бекства из црквених стега у "световну" и "приватну" религиозност, до тврдњи појединих научника да су "Американци религиознији од свих осталих становника западних демократија", те резултата појединих истраживања из средине деведесетих година прошлог века који су откривали да 96% Американаца верује у бога. Формирана су, међутим, нека сопствена правила понашања о надметању на "тржишту", при чему је најважније да нико не сме да угрожава права и слободе других.

У поглављу "Религије, прагматизам, расизам" аутор се бави проблемом рационализације америчког односа према религији у смислу "налажења

* Ејуб Штитковец (2004), *Духовна страна Америке*, JUNIR/Medijska knjižara Krug, Niš/Beograd.

Рад са пројекта *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (1310), који реализује Институт за социологију Филозофског факултета у Нишу, а финансира га Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

¹ Е. Штитковац наводи да је у оквиру "Пројекта плурализам" Дајане Ек са Харвардског универзитета објављен диск са исцрпним подацима о верским заједницама у САД и њиховим учењима.

равнотеже између дневних обавеза и духовних потреба" (стр. 27). Мишљење верских вођа са којима је писац разговарао јесте да цркве и верске заједнице још увек имају значајну друштвену улогу (дружење са члановима фамилије, прилика да се разговара о послу), упркос појединим оценама да конвенционално хришћанство више не егзистира у главама савремених људи и да је замењено "хришћанством без религије", чак "хришћанским атеизмом". Данашње прилагођавање друштвеним потребама верника, међутим, још увек није решило прастари проблем – превазилажење расних разлика. За разбијање предрасуда и ширење елементарних знања о "другима" и "другачијима", пресудна је улога образовања, на чему заједно треба да раде држава и верске заједнице.

"Религија, држава, демократија" наслов је одељка у коме се разматра појава политизације вере. Укључивање у политички живот различитих верских група доводи у питање принцип одвојености цркве и државе и заштите верских слобода у Америци. То, пак, не искључује сваки друштвени ангажман цркве и држање по страни актуелних збивања. Штавише, у догледној будућности бољи положај имаће оне религијске групе које агилније буду радиле на решавању бројних социјалних феномена и проналажењу нових облика анимирања верништва, растрзаног узусима суровог капиталистичког привређивања, став је многих представника протестантизма.

Закључком да је "међувјерски дијалог више наметнуо живот него догма" (стр. 57) започиње поглавље "Од дијалога до толеранције". Трагање за међусобним уважавањем јесте нужност, с обзиром на број цркава, верских заједница и група у САД, а учење толеранцији започиње у породици. Правом на лични избор сматра се промена религијског идентитета и то нико не доводи у питање. "Екуменизам у пракси" треба да доведе до поимања верске трпељивости као поштовања мишљења другог и када је оно другачије од нашег сопственог. Трагични ексцеси на верској основи из даље и ближе прошлости оповргавају жеље и изјаве теолога, што само додатно обавезује на истрајност у афирмисању дијалога као универзалне цивилизацијске потребе и нужности. Није при томе без значаја и атмосфера коју стварају световне власти. Аутор подсећа да су "мањинске цркве и вјерске заједнице у одређеној држави највећи заговорници дијалога и толеранције", а да су томе највећи кочничари "притајени страх одређених вјерских кругова да већа сазнања вјерника о другима не релативизују учење религије којој припадају", "ззор ортодоксних теолога од упоредног проучавања религија" и "кривотворење учења других религија" (стр. 72-74).

Поглавље "Ислам као амерички изазов" доноси ауторова гледања на положај муслиманске мањине у западним земљама. Одношење Американаца и Европљана према припадницима најмлађе светске религије углавном обележава одбојност, што због укореењености предрасуда, што због инсистирања на придржавању традиционалних образаца живота, што због неодмерених политичких изјава појединих великодостојника или вођа појединих група. Лошем имици доприноси и исламски предзнак код бројних милитантних организација у арапским и азијским земљама, а након напада "Ал Каиде" на Њујорк и Вашингтон и повезивање ислама са тероризмом. Изазвани супротни ефекат јесте предубеђење већине муслимана у исламском свету да је хришћанска култура Запада непријатељски настројена према исламу. Штитковац наглашава да су терористичке организације вођене искључиво

политичким интересима, те да "духовна димензија њихових циљева постоји само у оној мери колико им је потребно да незадовољнике социјалним положајем привуку на своју страну" (стр. 91-92). По њему, конструкт "исламски фундаментализам" представља олаку квалификацију, скројену услед недовољног познавања суштине исламске теологије и правог значења термина "фундаментализам", као и у случају термина "џихад". Наш се писац не слаже ни са Хантингтоновом тезом о "сукобу цивилизација између ислама и Запада"; заједно са неким другим истраживачима, сматра је политизацијом у партикуларне сврхе и додаје да узроке етничким сукобима пре треба тражити у последицама колонијализма и социјалним разликама на глобалном плану. Превазилажење страхова од експанзије ислама и квалитетан муслиманско-хришћански дијалог могући су тек са упознавањем изворног учења ислама од стране Запада, али и уз настојања режима у исламским земљама да ставе под контролу милитантне и екстремистичке организације, чији су политички програми верски обојени и које ислам на тај начин представљају у погрешном светлу.

У поглављу "(Не)Моћ америчких Јевреја" промишља се положај америчких Јевреја, досељених у неколико масовних таласа, почевши од краја деветнаестог века. Две карактеристике умногоме одређују судбину јеврејске дијаспоре у Америци, али и њене односе са муслиманском мањином: блиско-источна збивања и антисемитизам. У зависности од начина приступања решавању ових питања, постоји и подела унутар саме јеврејске заједнице на традиционалисте, конзервативисте и реформисте, с тим да је најизраженији утицај ортодоксних на верски и политички живот заједнице, иако су бројчано најмалобројнији. Ауторово мишљење је да управо амерички Јевреји, захваљујући својој економској и политичкој моћи, као и положају мањине у односу на припаднике хришћанских цркава, могу бити главни носиоци умерено-конзервативне струје која би у будућности утицала на коначно разрешење компликованих односа на релацији матица-Јевреји у расејању, али и градила нове односе са припадницима осталих, пре свих, монотеистичких религија.

Особености опстајања Римокатоличке цркве у Сједињеним Америчким Државама предмет су интересовања одељка "Искушења америчких католика". Најчешће се положај римокатолика сагледава кроз међусобне односе између Ватикана, као духовног средишта католичке вере и званичних представника Вашингтона. Својеврсан утицај проистиче и из различите перцепције активности Свете столице на успостављању нових, здравијих односа у хришћанском свету и ублажавању постојећих расних, етничких и верских разлика (усвајање документа о нехришћанима на Другом ватиканском концилу, улога у рушењу комунизма у Источној Европи, оглашавање поводом терористичких напада на Њујорк и Вашингтон, посета Израелу и тражење опроста Светог оца од православаца). Неки у овим екуменистичким активностима виде само притајени облик наметања интереса Католичке цркве у свету, а не искрену намеру за унутрашњом демократизацијом и модернизацијом (непристајање на рукоположење жена у свештенички staleж, очување целибата, осуда абортуса, итд). Из спора око "моралних питања" произашле су две струје – либерална и конзервативна. Либерални католички богослови и свештеници, чак, упозоравају да гушење слободоумља догмом и исказано неуклапање у савремене токове може верништво скренути у друге, "демократскије" цркве, због чега се апелује за ослобађање стега

духовног центра. Афера везана за сексуално злостављање деце од стране католичких свештеника из 2002. године посебно је на лош глас изнела римокатоличанство у Америци.

Историјат и актуелна ситуација православних на америчком континенту описују се у поглављу "Амерички православни мозаик". Корени православља у Америци везују се за прве руске монахе на Аљасци из 1794. године, у време док је она још припадала Русији. Када је у довољном броју нарастао број грчких, српских, румунских, антиохијских, бугарских и албанских парохија, дошло је до поступног осамостаљивања појединих цркава и одвајања од јурисдикције Руске православне цркве. Православној дијаспори највише сметају до краја нерегулисани односи између Васељенске патријаршије и појединих помесних цркава, покаткад и на граници инцидента, пре свега око различитог приступа у односу на Запад, католичанство, протестантизам и екуменски покрет. Због тога је 1960. године основана *Стална конференција канонских православних епископа Америке*, са више комисија и комитета, са задатком да доноси одлуке о питањима од заједничког интереса око 6 милиона православаца (заједно са дохалкидонским православцима из арапских и афричких земаља тај број се пење на око девет милиона). Српска православна црква у америчком православном мозаику заузима четврто место по бројности са 150 парохија и четири епископа, са највећом заједницом, око 300.000 Срба, у Чикагу. Из новије историје, остаће запамћен готово тродеценијски спор (1963-1992) тадашњег епископа Дионисија Миливојевића са матицом, Патријаршијом у Београду. Највише несугласица између америчког и православља у целом свету постоји око улоге православних у екуменским струјањима, као саставнице америчког верског плурализма. Највише се помињу страхови од претензија Римокатоличке цркве да учествовањем у органима Светског савеза цркава притајено прошири сфере свог утицаја. Православне цркве у Америци према екуменском покрету наступају преко поменуте заједничке црквене институције. Отрежњујућа су упозорења јеромонаха Иринеја (Добриловића), некадашњег извршног директора Канцеларије за спољне односе СПЦ у Америци и Канади, са седиштем у Вашингтону, које је овај изрекао у интервјуу са аутором: "(...) Ми морамо бити саставни де решења. У супротном бићемо саставни део проблема. На један веома наиван начин наши људи верују да свет зна истину о нама. Међутим, уколико ви сами не предочите ту истину нико за њу неће знати" (стр. 163). Мишљења су и даље поларизована између ставова да је екуменизам "потреба времена", односно да "екуменизам значи релативизам". Већа отвореност Америчке православне цркве према кретањима у хришћанском свету не означава истовремено и некритичко одступање од основних постулата православне вере и "секуларизацију" саме цркве, примећује аутор. Она само покушава да сабраћи широм света пренесе добре ветрове које са собом доноси демократска атмосфера у којој живе и раде православни теолози и великодостојници у САД.

Након анализирања статуса објављених религија у Америци, аутор приступа краткој анализи двеју мањих верских заједница: *мормона* и *амиша*. У поглављу "Мормонски небодер и индијански шатор" скреће се пажња на "Цркву Исуса Христа светаца последњег дана", како гласи пун назив мормона, чији припадници чине готово 80% становништва у савезној држави Јути. Иако их бољи познаваоци савремених верских покрета сврставају у

секте, они се на то пуно не базиру, већ се вредно придржавају основних начела своје вере, од којих поједина изазивају позорност и обичних људи (неконзумирање алкохола, дувана, чаја, кафе, "породично вече" једном недељно на коме се претресају сви евентуални проблеми у породици, изостанак незапослености, итд). Од осталих верских заједница деле их, међутим, непремостиве теолошке разлике, садржане, пре свега, у веровању да су Отац, Син и Свети Дух одвојене личности, као и у поседовању "живог пророка" – Џо Смит – коме је васкрсли пророк Морони, син пророка Мормона, на чудесан начин објавио митску историју најстаријих житеља Америке, преточену у "Мормонову књигу". Доста пажње придају мисионарском раду у другим земљама, при чему су нарочито интересантне њихове "историјске везе" са потомцима америчких Индијанаца, јер баш њихова света књига највише говори о духовним и културним коренима америчког континента. Индијанци из резервата се превode у нову веру, али многи од њих потајно остају верни својој традицији и пређашњим верским обредима, који су повезани са циклусима годишњих доба и догађајима од значаја за појединца или племе. Изопштеност из основних социјалних и образовних токова умногоме њихову судбину чини сличну ромској судбини у Европи.

Друга "необична" верска заједница којој аутор поклања место у својој књизи јесу Амиши, у поглављу "Амишке кочије". Потекли из анабаптистичког покрета, строги су поштоваоци основних начела вере изворног хришћанства: скроман живот у самоизолацији, одбацавање достигнућа модерне технологије, бављење пољопривредом уз помоћ елементарних помагала и природних енергетских извора. Моле се у кућама на књижевном немачком језику, мада у свакодневном говору користе локалну варијанту, школују се само до 14. године. Слично православљу, немају развијену мисионарску активност и својим несметаним обављањем активности, супротно свим класичним схватањима религије, само потврђују демократичност шареноликог духовног спектра Америке, под условом да се тиме не угрожава истоветно право других и закон.

Напред побројаним поглављима, придодан је генерални осврт на статистичке процене о верској припадности Американаца, као и кратак појмовник са основним подацима о најзаступљенијим религијским заједницама и покретима у САД.

* * *

У хроничном недостатку квалитетне иностране стручне литературе, преводу књиге Кетрин Албанезе (Catherine L. Albanese) "Америка, религије и религија", крајем прошле године у издању *Office of Public Affairs Embassy of the United States of America* у Сарајеву (Босна и Херцеговина), посебно су се обрадовали социолози религије са некадашњег јединственог говорног подручја бивше Југославије. Броделовском терминологијом казано, ауторка нам је представила "историју дугог трајања" плуралистичког религијског идентитета Америке, у распону од домородачке традиције до религија "New Age"-а. Заправо, на критички увид научној јавности понуђена су вишегодишња истраживања двосмерног процеса, односно начина на које је једна изворна религија протестантизма реаговала на мноштво религија досељеника у "обећану земљу" и начина на које су те многобројне религијске тради-

ције реаговале на темељни ток америчког протестантизма. Помном читаоцу не могу да промакну мене историјског тока тог процеса, у распону од почетног инсистирања преовлађујуће и јавне религије на задржавању чистоте свог идентитета из прошлости приликом првих додира са усељеницима у деветнаестом веку до израженијег верског преплитања са различитим религијско-културним традицијама у другој половини двадесетог века, под утицајем тековина протестантског либерализма и екуменског покрета (и у обрнутом смеру, наравно). Екуменска струјања надањивала су истраживања вере и живота црква у њиховом узајамном односу и трагања за модалитетима универзалног хришћанског, али и свеопштег јединства религијског света. Како нам Албанезе вели, збио се "религијски комбинационизам": "религије мноштва" прожеле су се протестантском културом, али се десила и "обрнута" акултурација, тј. протестантски идентитет "обојио" се религијским веровањима и понашањима из културе "других". "Плурализам је значио да је свако могао свједочити свима и да је свако могао слушати поруку предочену од стране свих."²

Појављивање књиге Ејуба Штитковца, само који месец након превода гласовитог америчког наслова, природни је наставак једне те исте приче. Потекла из пера публицисте, а не социолога религије, она ипак подстиче познату социолошку упитност, изнедрену "живим" искуством узајамне размене материјала између различитих религијских идентитета. Да ли се међуверски неспоразуми могу предупредити дијалогом? Аутор показује да могу и да до њега посебно држе религијски лидери у локалним заједницама, уз несекундарну помоћ научника. Мало вреде звучне паролe о неопходности заједничког живота уколико их не прати "његовање екуменизма који се поступно укорјењује на терену, међу вјерницима" (стр. 14). А укорјењивању не доприноси суздржаност и дистанца, већ стални ангажман, сарадња и дијалог, најпре из потребе за решавањем социјалних проблема, заштите људских права и животне средине. Тако се на најбољи могући начин превладава незнање, најчешћи узрок верској нетрпељивости.

Због свега изреченог, америчка религијска култура спада у ред најплуралистичкијих религијских експеримената у историји. Американци живе у друштвеном амбијенту који је конгломерат историјских, традиционалних, објављених и религија "новог доба". Колико год то изгледало парадоксално, вероватно да амерички живот не би био то што јесте да нема поменуте дијалектике између једне, преовлађујуће религије и мноштва религија. Особен "религијски капитал", настао у напетости свакидашњице, није, међутим, никаква довршена прича нити модел који треба некритички прекопирати у туђе "двориште". Амерички религијски мултикултурализам и сам је свестан да узајамно поверење припадника различитих религијских преференција није довољан предуслов за достизања начела истинског саживота у социјалној заједници. Али, међуверски дијалог јесте путоказ цивилизованог одношења многобројних европских религија, нарочито оних са трусног балканског подручја. Србија у свему томе не треба да буде изузетак.

² Albanese, C. L. (2004), *Amerika, religije i religija*, Office of Public Affairs Embassy of the United States of America, Sarajevo, str. 601.